

1958 Irak Darbesi'ne Politik Ekonomik Perspektiften Bakmak

Arzu AL¹, Gülperi KÜÇÜKKARACA²

¹ Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, SBF, arzu.al@marmara.edu.tr, ORCID; 0000-0002-3287-3661

² Marmara Üniversitesi, SBF, gulperikucukkaraca@marun.edu.tr, ORCID; 0009-0001-3102-6735

Öz: İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan uluslararası sistem hem toplumların yaşam biçimleri hem de devletler arasındaki ilişkiler bakımından önceki dönemlere göre farklılıklar göstermiştir. Güç dengesi, güvenlik, barış konularıyla ilgilenen dünya devletleri bu dönemde ekonomik kalkınma ve daha iyi bir yaşam düzeyine kavuşma gibi konulara yönelmiştir. İki blok arasında yaşanan yarış, sadece politikalar alanında kalmamış ekonomi, uluslararası ticaret, finansal sistemler ve krizlere kadar oldukça kapsayıcı alanlara yayılmıştır. Ayrıca Irak'ın dünya petrol üretim ve ticaretinde sahip olduğu önemli konum nedeni ile ülkede oluşacak herhangi bir kriz veya istikrarsızlığın dünya ekonomisini de etkileyeceği açıkça ortadadır. Irak, Türkiye'nin komşusu olarak da bölgesel güvenlik ve strateji açısından öneme sahiptir. Bu bağlamda Irak-Türkiye ilişkileri, uluslararası sistemde iki blok tarafından da mercek altına alınmıştır. Özellikle ABD'nin Irak, Lübnan ve Ürdün; Sovyetler Birliği'nin de Suriye ve Mısır üzerindeki etkisi Türkiye-İrak ilişkilerindeki dış politikanın şekillenmesinde rol oynamıştır. ABD'nin öncülüğünde ve Türkiye'nin girişimiyle oluşturulan Bağdat Paktı ile bölgede denge ve istikrar sağlanmak istenmiş olsa da 1958 Irak Darbesi ile bu Pakt başarısız olmuş ve yeni adıyla dönüşüme uğramıştır. Bu bilgiler ışığında bu makalede Bağdat Paktı sonrası 1958 Irak Darbesi ile değişen bölgesel ve uluslararası sistemin Türkiye-İrak ilişkilerine etkisi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Irak, Türkiye, 1958 Irak Darbesi, Politik Ekonomi

Jel Kodları: F50, N40, N45

Political Economy Perspective on the 1958 Iraq Coup

Abstract: The international system established after World War II exhibited significant differences compared to previous eras, both in terms of societal lifestyles and the relationships between states. During this period, global powers concerned with issues such as balance of power, security, and peace shifted their focus toward economic development and achieving higher standards of living. The rivalry between the two blocs extended beyond political spheres, encompassing economics, international trade, financial systems, and crises. Additionally, Iraq's critical position in global oil production and trade makes it evident that any crisis or instability in the country would have far-reaching impacts on the world economy. As a neighboring country to Türkiye, Iraq also holds considerable importance for regional security and strategy. In this context, Iraq-Türkiye relations attracted the scrutiny of both blocs within the international system. The influence of the United States on Iraq, Lebanon, and Jordan, and that of the Soviet Union on Syria and Egypt, played a significant role in shaping the foreign policy dynamics of Türkiye-Iraq relations. Although the Baghdad Pact, initiated under U.S. leadership and with Türkiye's involvement, aimed to establish balance and stability in the region, it ultimately failed following the 1958 Iraq Coup, leading to its transformation under a new framework. Considering this background, this article examines the impact of the regional and international system changes, triggered by the 1958 Iraq Coup, on Türkiye-Iraq relations in the post-Baghdad Pact era.

Atf: Al, A.; Küçükkaraca, G. (2024). 1958 Irak Darbesi'ne Politik Ekonomik Perspektiften Bakmak. *Politik Ekonomik Kuram*, 8(4), 1264-1282. <https://doi.org/10.30586/pek.1574866>

Geliş Tarihi: 28.10.2024
Kabul Tarihi: 02.12.2024

Telif Hakkı: © 2024. (CC BY) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Keywords: Irak, Türkiye, 1958 Iraq Coup, Political Economy

Jel Codes: F50, N40, N45

1. Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası sistem, Soğuk Savaş'ın çift kutuplu yapısı altında yeniden şekillenmiş ve devletler arasındaki güç mücadelesi yalnızca askeri ve siyasi alanlarla sınırlı kalmamış, ekonomik ve sosyal boyutları da içeren geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Bu bağlamda, Orta Doğu, jeopolitik konumu, enerji kaynakları ve etnik-dinsel çeşitliliği ile uluslararası sistemin en kırılgan ancak en kritik bölgelerinden biri haline gelmiştir. Bölge ülkelerinden Irak, zengin petrol kaynakları ve stratejik konumuyla hem bölgesel hem de küresel güçlerin ilgisini çekmiş, politik ekonomi bağlamında incelenmesi gereken bir vaka olarak öne çıkmıştır.

Bu çalışmanın temel araştırma sorusu, 1958 Irak Darbesi'nin politik ve ekonomik etkilerinin ulusal ve uluslararası düzeydeki yansımaları neler olduğu ve 1958 askeri darbesi sonrasında Irak'ın ekonomi politikalarının nasıl yeniden şekillendiği, bölgesel güç dengelerinin nasıl değiştiği ve Türkiye'nin bu süreçteki rolü sorularının odağında yer almaktadır. Bu bağlamda, Irak'ın Batı yanlısı politikalarından Doğu Bloğuna yönelik süreci, politik ekonomi perspektifinden değerlendirilecektir. Özellikle petrol sektöründeki dönüşümler ve bu dönüşümlerin hem Irak'ın iç yapısında hem de uluslararası enerji piyasasında yarattığı etkiler detaylı şekilde analiz edilecektir. Ayrıca, 1958 Darbesi'nin Türkiye-İrak ilişkilerine etkileri ile Bağdat Paktı'nın çöküşü de çalışmanın bir diğer önemli inceleme alanıdır.

Araştırma metodu olarak tarihsel araştırma yöntemi temel alınarak yürütülmektedir. Darbe öncesi ve sonrası Irak'ın politik ve ekonomik yapısı, döneme ilişkin birincil kaynaklar, arşiv belgeleri, hükümet raporları ve dönemin uluslararası anlaşmaları üzerinden analiz edilmiştir. Ayrıca, mevcut literatürdeki ikincil kaynaklar, tarihsel olayları yorumlama ve farklı bakış açıları sunma noktasında önemli bir rehber olarak kullanılmıştır. Çalışma, ekonomik kalkınma, enerji politikaları ve uluslararası ilişkiler alanlarına özgü teorik çerçeveler ışığında bir karşılaştırmalı analiz yöntemi benimsemektedir. Irak'ın politik-ekonomik yapısındaki değişim süreçleri, bölgesel ve küresel düzeydeki etkileriyle birlikte ele alınmıştır.

Literatüre katkısı bakımından ise; 1958 Irak Darbesi genellikle politik boyutlarıyla ele alınmış, ekonomik ve sosyal yansımaları ise sınırlı bir şekilde incelenmiştir. Bu çalışma, darbenin politik sonuçlarının yanı sıra ekonomik etkilerine de odaklanarak literatürdeki bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Özellikle Irak'ın petrol sektörü üzerindeki dönüşümleri, enerji politikalarının yeniden şekillenmesi ve bu durumun hem bölgesel hem de uluslararası etkileri politik ekonomi perspektifiyle ele alınarak detaylı bir analiz sunulmaktadır. Ayrıca, darbenin Türkiye-İrak ilişkilerindeki ve Bağdat Paktı'nın geleceğindeki kırılma noktalarını vurgulayan bu çalışma, dönemin Soğuk Savaş bağlamındaki uluslararası ilişkilerini yeniden anlamlandırmaya katkıda bulunmaktadır.

Bu doğrultuda, makale yalnızca tarihsel bir analiz sunmakla kalmayıp, politik ekonomi çerçevesinde bir perspektif geliştirerek, Orta Doğu'da siyasi ve ekonomik yapının birbirini nasıl etkilediğine dair özgün bir yorum sağlamaktadır. Irak'ın 1958 Darbesi sonrası yaşadığı dönüşüm, yalnızca bölgesel istikrar açısından değil, aynı zamanda enerji piyasaları ve uluslararası güvenlik stratejileri bağlamında da uzun vadeli sonuçlar doğurmuştur. Bu nedenle çalışma, Orta Doğu'daki politik-ekonomik analizlere daha geniş bir bakış açısı kazandırmayı hedeflemektedir.

Makalenin ikinci bölümünde 1945-1958 yılları çerçevesinde Irak-Türkiye ilişkileri incelenmiştir. İki ülke arasında diyalog, işbirliği ve dış politika eylemlerinin uluslararası alandaki stratejik ve politik yansımalarının temellerinin ele alınması bakımından bu bölüm önem arz etmektedir. Üçüncü bölümde ise 1958 Irak Darbesi ve Bağdat Paktı kapsamında Türkiye-İrak ilişkileri ele alınmış ve bölgedeki güç dengesine etkisi bakımından ikili ilişkiler incelenmiştir. Dördüncü bölümde Arap dünyası ve uluslararası alanda ülkeler tarafından etkileri incelenmiş olup son bölümde ise, Irak'ın 1958 askeri darbe dönemi politik ekonomi açısından ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

2. 1945-1958 Dönemi Orta Doğu ve Türkiye-Irak İlişkileri

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistem değişmiş, sıcak savaşlar yerini Soğuk Savaş'a bırakmıştır. ABD ve Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa'nın yerine dünya siyasetinde öne çıkan güçler olmuş ve bu iki blok uluslararası sistemi yeniden şekillendirmiştir. Sovyetler Birliği'nin komünizmi yayma hedefi, ABD ve Batı'yı olduğu kadar Türkiye'yi de tehdit etmiş ve Türkiye'nin Batı ile yakınlaşmasına yol açmıştır (Çetinkaya, 2016, s. 2). Bu tehdit nedeniyle, 1949'da NATO kurulmuş, bu bloğa karşı olarak ise Sovyetler Birliği Varşova Paktı'nı oluşturmuştur. Aynı dönemde, Kore Savaşı başlamış ve bu savaş, ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki vekalet savaşlarının da temelini atmıştır (Al, 2014, s. 135). Türkiye, Sovyetler Birliği tehdidine karşı Kore Savaşı'na asker göndermiş ve 1952'de NATO'ya üye olmuştur. Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulması, komünizmin yayılmasını hızlandırmış ve Türkiye, bölgesel güvenliğini artırmak amacıyla Balkan ve Bağdat Paktlarının kurulmasında önemli bir rol üstlenmiştir (Çetinkaya, 2016, s. 2). Aynı zamanda, sömürgecilikten kurtulan ülkeler 1955 Bandung Konferansı'nda Bağlantısızlar Hareketi'ni başlatmıştır. Bu dönemde, İngiltere'nin zayıflaması ve Sovyetler Birliği'nin yayılcı politikaları karşısında ABD, Orta Doğu'yu korumak için Truman Doktrinini ve Avrupa'yı desteklemek amacıyla Marshall Planı'nı uygulamaya koymuştur (Al, 2014, ss. 135-136). ABD ve Sovyetler Birliği, Orta Doğu'da hem ekonomik çıkarlarını korumak hem de müttefik kazanmak için politikalarını yoğunlaştırmış, bu bölgeyi küresel rekabetin merkezi haline getirmiştir. ABD, özellikle Orta Doğu'nun petrol kaynakları ve stratejik önemine defalarca dikkat çekmiştir (Bostancı & Karaca, 2014, ss. 125-126). Türkiye, Sovyetler Birliği'nden gelen tehditlere karşı bölgesel ve küresel güvenliğini sağlamak hem ABD hem de Batılı devletlerle iyi ilişkiler kurmak amacıyla ikili iş birliklerine yönelmiştir (Çetinkaya, 2016, ss. 3-4). 14 Mayıs 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti, Türkiye'nin Batı yanlısı dış politikasını sürdürmüş ve ABD ile İngiltere'nin Orta Doğu'daki güvenlik girişimlerinde önemli rol oynamıştır (Danış, 2018, s. 97). Bu dönemde ABD, Eisenhower Doktrini kapsamında tek taraflı caydırma politikasının yüksek maliyeti nedeniyle çok taraflı savunma ittifaklarına yönelmiş ve Sovyetler Birliği'ni caydırmak için yeni müttefikler edinmeye çalışmıştır. Aynı zamanda İsrail'in güvenliği ve Arap dünyası üzerindeki etkiler de ABD'nin politikalarında önemli yer tutmuştur (Bostancı & Karaca, 2014, s. 126). 1950'lerin ikinci yarısında Soğuk Savaş ve Süveyş Krizi, Orta Doğu'da ülkelerin politika dinamiklerini yeniden şekillendirmekle birlikte uluslararası aktörlerin bölgedeki stratejilerini de değiştirmiştir. İngiltere ve Fransa'nın etkisi azalırken, ABD'nin Eisenhower Doktrini ile Orta Doğu'daki askeri müdahalesi meşru hale gelmiştir. Sovyetler Birliği ise bölgedeki sorunlara, özellikle Filistin-İsrail meselesine müdahil olmaya başlamıştır (Danış, 2018, s. 103). Türkiye, bu dönemde bölgesinde ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar yaşayan Yunanistan, Sovyet etkisindeki Bulgaristan, İran ve Suriye gibi ülkelerle sınır komşusu olarak çeşitli krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca, 1949'da İsrail'i tanınması nedeniyle Arap devletlerinin eleştirilerine de maruz kalmıştır (Al, 2014, s. 136). Türkiye'nin Batı Bloğuna yakınlaşması ve Batılı ülkelerle paralel güvenlik politikaları yürütmesi, Orta Doğu ülkeleri tarafından olumsuz bir şekilde algılanmıştır (Çetinkaya, 2016, s. 3). 1950 ve 1960'lı yıllarda Ortadoğu bölgesindeki birçok ülkede hükümet ve politika değişikliği olduğu da görülmüştür. En dikkat çekici ve etkili olanı ise Mısır'da Nasırcı hükümetin iktidara gelmesidir. Özellikle Ortadoğu'da sömürgeci güçlere bağımlılıktan kurtulan ve bağımsız devletler kuran milliyetçi rejimlerdeki görülen bu stratejik dönüşümler bölge dinamiklerinin yapısını oldukça değiştirmiştir (Zubaida, 2011, s. 102).

Türkiye, bölgesel istikrarsızlıklara karşı güvenlik önlemleri almak amacıyla çeşitli anlaşmalar ve paktlar imzalamıştır (Al, 2014, s. 136). Menderes'in Orta Doğu'ya yönelik diplomasisi, Batılı devletler ve ABD'nin bölgedeki krizlere katılımını sağlamak, Batı Bloğunun Orta Doğu'daki liderliğini üstlenmek ve ekonomik ve askeri desteklerden yararlanmak üzerine kurulmuştur. Bu süreçte, iki kutuplu uluslararası sistemin Türkiye'nin dış politikasındaki etkisi revizyonist ve Batı yanlısı gelenekler çerçevesinde şekillenmiştir. Orta Doğu ülkeleri ile olumlu ilişkiler kurma çabasında "lokomotif

siyaseti'' önemli bir rol oynamıştır (Danış, 2018, ss. 102-104). Türkiye, 29 Mart 1946'da Irak ile Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'nı imzalamış, 30 Haziran 1947'de hava ulaşımını kapsayan bir antlaşma daha gerçekleştirmiştir. 12 Temmuz 1947'de Truman Doktrini, 4 Temmuz 1948'de Ankara Antlaşması ve Marshall Planı çerçevesinde ABD'nin Türkiye'ye yönelik ekonomik yardımları devam etmiştir. 1952'de Türkiye resmi olarak NATO'ya üye olmuştur (Al, 2014, s. 136). 1953'te, Orta Doğu'nun kuzeyinden geçerek Sovyetler Birliği'ni kuşatacak bir savunma paktı oluşturulması için planlar yapılmış, bu pakta Türkiye, İran, Suriye, Irak ve Pakistan'ın dahil olması gündeme gelmiştir. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Dulles, böyle bir paktın oluşturulmasının zor olduğunu belirtse de, ilerleyen süreçte Türkiye ve Irak Bağdat Paktı'nı kurmuştur (Al, 2014, s. 136); (Çetinkaya, 2016, s. 5). Menderes hükümetinin temel stratejisi, Sovyetler Birliği çevresindeki Kuzey Kuşağı ülkelerini kapsayan ve Batı Bloğu ile bağlantılı bir güvenlik sistemi oluşturmaktır (Danış, 2018, s. 105). Bu kapsamda Türkiye-Pakistan Dostane İşbirliği Antlaşması imzalanmış, bu antlaşma askeri bir yükümlülük içermese de daha çok ekonomik, kültürel ve teknik işbirliğine odaklanmıştır (Çetinkaya, 2016, s. 6). 19 Mayıs 1954'te ABD ile karşılıklı savunma için bir yardım anlaşması imzalanmış ve bu anlaşma, Orta Doğu'daki savunma yapılanması için önemli bir adım olmuştur. Karacı Antlaşması, Orta Doğu güvenlik sisteminin de öncüsü olmuştur (Al, 2014, s. 138). Türkiye, Pakistan ile anlaşmasının ardından Irak-Türkiye ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemiştir. Bağdat Paktı'nın kuruluşunun ilk adımı, 1955 yılında Irak ve Türkiye Başbakanlarının askeri ittifak oluşturma çerçevesinde ortak bir demeç vermesidir (Bostancı & Karaca, 2014, s. 127). Nitekim özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında geçerliliğini yitiren Sadabat Paktı'nın yerini alacak yeni bir ittifakın kurulmasına ihtiyaç duyulmuş, bu ihtiyaç Sovyetler Birliği tehdidiyle ivme kazanmıştır (Al, 2014, s. 137). Bağdat Paktı, 24 Şubat 1955'te Menderes hükümeti ile Irak Başbakanı Nuri Said Paşa arasında imzalanmıştır. Ancak bu duruma Mısır ve Suriye gibi birçok Arap devletinden olumsuz tepkiler gelmiştir. Mısır ve Suriye, Irak'ı dışarıda bırakarak işbirliği yapmaya karar vermiş, Suudi Arabistan da bu anlaşmaya dahil olmuştur, bu da paktın ilerleyen dönemlerde genişlemesine zemin hazırlamıştır (Kodal, 2019, s. 1517). Bağdat Paktı'nın amacı, Sovyet tehdidine karşı üye ülkeler arasında bir savunma birlikteliği oluşturmaktır ve bu süreçte Irak, Batı ile iyi ilişkilere sahip önemli bir ülke olarak öne çıkmıştır (Al, 2014, s. 138). Ancak, Bağdat Paktı'nın imzalanmasının ardından ortaya çıkan sonuçlar, başlangıçta belirlenen amaçların tersine gerçekleşmiştir. Zira Bağdat Paktı, Arap devletlerinin desteğini alamamış ve bölgesel, ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle zayıflamıştır.

3. 1958 Irak Darbesi ve Bağdat Paktı Kapsamında Türkiye-İrak İlişkileri

Orta Doğu bölgesinde yoğun olarak Arap ve İslamiyet kültürü benimsenmiş olmakla birlikte bölgede çeşitli etnik ve din grupları da mevcuttur. Arap nüfusunun çoğunlukta olduğu Orta Doğu coğrafyasında bölgesel çatışmalar ve mücadeleler çoğu zaman gündemde olmuştur. Nitekim bu durumun nedeni bölgenin, Asya-Avrupa-Afrika kıtaları arasında hem kültürel hem de ekonomik olarak jeopolitik bir konuma sahip olmasıdır. Soğuk Savaş'ında bir bölümünü kapsamış olan 1957-1958 dönemi temel özelliklerinden bahsetmek gerekirse; İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemin önde gelen güçleri olan İngiltere, Fransa ve Almanya'nın hem ekonomik hem siyasi olarak zayıflamasına ve 1947'den itibaren dünyada iki kutuplu bir yapılanmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yine bu dönemde Orta Doğu bölgesi zengin petrol kaynaklarını ve uluslararası ticaretin önemli yollarını kapsayan bir bölge olması bakımından her zaman büyük güçlerin ilgi odağı olmuştur. Uluslararası sistemde gelişen olaylar bölge politığının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır öyle ki, BM kararı ile Hindistan'ın ikiye bölünmesi sonrasında 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulması dönemin bölge dinamiklerini oluşturmuştur. Özellikle bölgedeki kriz ve çatışmaları şekillendiren unsurlar ise, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan Orta Doğu devletlerinin sınırlarını kendilerinin belirleyememesi ve halkların çeşitli devletlere bölünmüş

olmasıdır. Ayrıca manda yönetimlerinin ortadan kalkmış olması sonucunda ortaya çıkan bu yapay devletler ve doğal olmayan sınırlar Orta Doğu'da bir kriz ortamı yaratmıştır (Al, 2014. ss.142-144). Yine Irak içerisinde Şia ve Sünni olarak mezhepsel ayrılıklar yaşanması da ülke içerisinde ve dış politikasının şekillenmesinde etki eden unsurlar arasında yer almıştır (Batatu, 1978, s.45). 1952 yılında Mısır'da gerçekleştirilen "Hür Subaylar Darbesi" Mısır'daki monarşinin sonunu getirmiştir. Bu dönemde ABD dış politika olarak hem İsrail'i destekleyen hem de Sovyetler Birliği'ne karşı bir "çevreleme politikası" uygulamıştır. Ayrıca, 1955'te İran'da Rıza Pehlevi'nin başa gelmesi Körfez Petrolleri Sorunu'nu ortaya çıkarmıştır ki bu tarihte Bağdat Paktı oluşturulmuştur (Al, 2014. ss.142-144). Orta Doğu'daki bu kriz ortamı sadece bölgesel olarak kalmamış gelişmekte olan dünya ekonomilerinde de yansımaları görülmüştür. Petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ve petrol tedarik yollarının güvensizliği ülkelerin ekonomilerinde istikrarsızlık oluşturmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonundan, 1958 yılına kadar Irak, Haşimi monarşisinin yönetiminde olmuştur. Kral II. Faysal 1953'te reşit olduysa da tahtın arkasındaki güç, 1939'dan beri naip olan Prens Abdülillah olmuştur. Monarşi yönetiminin dışında otuz yıl boyunca güç merkezinde olan Nuri Said Paşa, Irak'ın yönetmiş ve dış politikasını şekillendirmiştir. Nuri Said Paşa'nın Batılı ve İngiliz yanlısı olarak yürüttüğü politikalar ile, Irak'ın 1955'te Bağdat Paktı'nı imzalamasında da etkili olmuştur (Cleveland, 2004, s.363). Orta Doğu ikinci kriz dönemini ise 1955-1960 yılları arasında yaşamıştır. 1955 Bandung Konferansı ile Mısır'ın, Asya ve Afrika ülkeleri üzerinde liderlik elde etmeye çalıştığı görülmüştür. Bir sene sonra da Süveyş Kanalı'nın Mısır tarafından millileştirilmesi üzerine İngiltere ve Fransa Süveyş'e asker çıkarırken İsrail Sina'ya saldırmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak Batılı güçlerin bölgedeki etkisini azaltmak isteyen ABD ve Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu politikaları ivme kazanmıştır (Al, 2014. ss.142-144). Orta Doğu'daki gelişmeler, petrol ve doğalgaz kaynaklarının zenginliği ve İsrail'in güvenliği olmak üzere ABD ve Batılı devletler için kritik bir önem arz etmiştir. Nitekim Sovyetler Birliği'nin İsrail kriziyle ilgili karşıt tutumu Irak, Suriye, Mısır gibi Arap devletleriyle güçlü iletişimine neden olmuş ve yakınlaşmalarını sağlamıştır. Bu yakınlaşma Türkiye'nin bölgesel güvenliği açısından da tehdit oluşturmuştur (Savaş & İşler, 2020, s.186). Sovyetler Birliği tehdidi altında olan Türkiye, bölgesel güvenliğini sağlama konusunda Batı yanlısı bir tutum sergilemiştir. Orta Doğu'daki Arap devletleri kendi güvenliğini sağlama konusunda ise Batı karşıtı bir tutum sergilemiştir. Türkiye bu durumda Batı Bloğuna yakınlaşmayı hedeflerken bölgesel olarak güvenliğini sağlama açısından izlediği aktif dış politikalar ile Orta Doğu'da Batı Bloğunun politikalarını uygulamaya koymasının bir parçası olmak istemiştir (Kodal, 2019, s.1511). Bu kapsamda Eisenhower Doktrini, ABD'nin Orta Doğu politikasının temelini oluşturmuştur. Nitekim amaç Sovyetler Birliği'ne karşı askeri ve ekonomik anlamda bölge ülkelerinin desteklenmesi olmuştur. Aynı dönemde yaşanmış olan Suriye krizi, Irak ihtilali ve Lübnan-Ürdün olayları Orta Doğu'yu tekrar bölmüştür. Türkiye-İran-Irak, ABD'ye yaklaşırken; Mısır-Suriye, Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurmuştur, akabinde Lübnan ve Libya ise arada kalmıştır (Al, 2014. ss.142-144). ABD'li ve Batılı devletlerin uyguladığı Orta Doğu politikaları kapsamında Sovyetler Birliği çevresinde oluşturmaya çalıştıkları kuşatma Türkiye-İran ve Afganistan'a kadar uzanmıştır. Bu durum bölgede Sovyetler Birliği ile ABD arasında rekabete ivme kazandırmıştır (Savaş & İşler, 2020, s.186). Nitekim bu çerçevede oluşturulan Bağdat Paktı'na üye olan tek Arap Devleti Irak olmuştur. 12 Ocak 1955 yılında Türkiye ile Irak arasında bir deklarasyon imzalanmış akabinde 24 Şubat 1955 yılında ise Bağdat'ta "Karşılıklı İşbirliği Antlaşması" imzalanmış, bu duruma istinaden Bağdat Paktı'nın kuruluş süreci başlamıştır. ABD'nin çevreleme politikaları ve Sovyetler Birliği etkisini bölgede azaltmak istemesi sonucu Pakt genişlemeye gitmiş ve sonuç olarak, Bağdat Paktı'na Türkiye ve Irak'ın ardından 4 Nisan 1955'te İngiltere, 23 Eylül 1955'te Pakistan ve 3 Kasım 1955'te İran katılmıştır (Çetinkaya, 2016, s.10). Bağdat Paktı sekiz maddeden oluşmaktadır. Nitekim belirlenen maddeler kapsamında Pakt'ın iki ana amacı öne çıkmıştır: birincisi; Orta Doğu'yu farklı bölgelerden gelecek olası

saldırılarından korumak, diğeri ise; Paktı'a üye ülkelerin ekonomik ilerlemelerini sağlayabilme çabalarında işbirliğini sağlamaktır (Yeşilbursa, 2011, s.89). Uluslararası alandaki temel amaca ve yansımalarına değinmek gerekirse, Arap Milliyetçiliği kapsamında ortaya çıkan dönemin Mısır devlet başkanı Nasır'ın "Arap Birliği politikasınının İngiltere tarafından önlenmek istemesi olmuştur. ABD'nin amacı ise, Sovyetler Birliği tehdidini engellemek üzere bölge devletleri ile iş birliği gerçekleştirme ve bir savunma hattı oluşturmak istemiştir. Türkiye açısından incelemek gerekirse, dönemin Başbakanı Adnan Menderes'in Orta Doğu'da daha aktif dış politika izlemek istemesi olarak sıralanabilmektedir (Savaş & İşler, 2020, s.189).

Bağdat Paktı, Orta Doğu'daki ilişkileri geliştirmeyi ve kriz ortamını yumuşatmayı amaçlamış olsa da Pakta dahil olmayan ülkelerle üye devletler arasındaki sorunları arttırmıştır. Paktı'n amacı sadece Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu politikalarını ve bölgeye yönelik tehdidi önlemek olmamıştır. Çünkü Irak, Soğuk Savaşı'nın başlangıcından itibaren diğer Arap Devletleri'nden farklı bir politika izlemiştir. Bağdat Paktı'nın resmi olarak kurulmasıyla Orta Doğu'nun üçe bölündüğü görülmüştür. Birinci grup içerisinde, Türkiye, İran, Irak ve Pakistan; ikinci grup içerisinde Mısır, Suriye, Suudi Arabistan ve Yemen ki bunlar paktın kurulmasını asla istememiştir; üçüncü grupta ise Ürdün ve Lübnan diğer grupların düşüncelerini savunmayarak yer almıştır (Serbest, 2016, s.414). Her ne kadar Bağdat Paktı'nın komünizme karşı etkili olacağı düşünülse de üye devletlerin Arap devletlerinin siyasi işlerine karışmasına da karşı çıkmıştır. 1957'de Eisenhower'ın komünist devletlerin saldırısına maruz kalacak devletlere askeri ve ekonomik yardım söylemi bölgede Arap olmayan devletlerinde ilgisini çekmiştir. Eisenhower Doktrininin aynı yıl yayınlanması ile iki kutuplu dünya sistemindeki uluslararası savaşta Orta Doğu ülkeleri ile iş birliği amaçlanmıştır. Bu kapsamda ABD tarafından hem Orta Doğu ülkeleri hem de Bağdat Paktı üyeleri için tek taraflı bir garanti olarak tanımlanmıştır (Bostancı & Karaca, 2014, s.130).

Nitekim İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde, İngiltere'nin gerçekleştirmeyi planladığı ve adının Orta Doğu Komutanlığı olacak bölgesel pakt fikrini ABD onaylamamıştır. Bu duruma istinaden İngiltere gibi dönemin Menderes hükümeti de bu düşüncesinden vazgeçmiştir (Savaş & İşler, 2020, s.186). Orta Doğu Komutanlığı Projesi'nin istenildiği şekilde uygulanamaması sebebi ile Menderes hükümeti, Bağdat Paktı ile Orta Doğu'da etkisini göstermeye çalışmak istemiştir (Karakoç & Keskin, 2022, s.62). Öyle ki bu durum sonucunda Türkiye'nin, ABD'nin desteği olmadan Doğu Akdeniz'de savunma amaçlı bir organizasyon kurmasının olası olmadığını fark etmiştir ve NATO üyeliği için daha fazla çaba göstermeye başlamıştır. Menderes hükümeti bu kapsamda ABD'nin onaylamadığı bir işbirliği yerine NATO'nun stratejik önemi ve Batı'nın güvenlik politikaları ile uyumlu bir dış politika söylemi geliştirmiş, Türkiye'nin güvenlik politikalarını da bu yönden şekillendirmiştir (Savaş & İşler, 2020, s.186).

Sovyetler Birliği'nin uluslararası sistemde ülkeleri tehdidi ve dünya genelinde komünist ideolojisini hızla yayılmak istemesine karşı NATO ile SEATO'yu bir araya getiren Bağdat Paktı'nın kurulması ile coğrafi bütünlüğün sağlandığı görülmüştür. Bu durum sadece Türkiye ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkileri gerginleştirmemiş aynı zamanda Arap devletleri ile olan ilişkileri de olumsuz etkilediği görülmüştür (Kodal, 2019, s.1517). Türkiye'nin Bağdat Paktı'ndan beklentilerini oluşturan unsurlar ise; Sovyetler Birliği ile olan sınır güvenliğinin sağlanması, NATO'ya katılma beklentisi ve Batılı devletlerle ikili ilişkilerini kuvvetlendirmek istemesi olmuştur (Savaş & İşler, 2020, s.190). Ayrıca, ABD'nin Orta Doğu'daki en önemli müttefiki olan İsrail bu durumdan hiç memnun olmamıştır, çünkü Bağdat Paktı sonrası birçok Arap devleti kendi aralarında anlaşma protokolleri imzalamaya başlamıştır (Kodal, 2019, s.1517). 22 Ocak 1955 tarihine gelindiğinde Menderes, Türkiye'nin İsrail politikasında bir değişiklik olmadığını İngiltere'ye bildirmiştir (Çetinkaya, 2016, s.23). Türkiye'nin özellikle güney sınırlarında bölgesel güvenliğin önemi artmaya devam etmiştir öyle ki Sovyetler Birliği'nin İran ve Irak üzerinden gerçekleştirebileceği bir saldırı tehdidine karşı savunmasız kalmak istememiştir. Türkiye'nin bölgedeki politikalarını etkileyen faktörler sadece güvenlik ve

siyasi nedenlerle sınırlı kalmamış, içerisinde bulunduğu ekonomik zorlukların da etkili olduğu görülmüştür. Nitekim Türkiye, ABD'yi Orta Doğu'da desteklemesi ile askeri ve ekonomik yardım beklentisi içerisine girmiştir (Savaş & İşler, 2020, s.190). Özellikle 1950 yılında gerçekleşen Kore Savaşı ile Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne karşı güçlü ordusu ve genç nüfusu ile stratejik bir müttefik olacağı düşünülmüştür. Nitekim Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile olan sınırları ile jeostratejik pozisyonunu göstermiş ve NATO ülkeleri Türkiye'nin askeri üslerine ihtiyaç duyduğu görülmüştür. Tüm bu gelişmelerin yanı sıra Türkiye'nin Orta Doğu'daki petrol ve doğalgaz rezervlerine yakın olması da önem arz etmiştir. Bu sebeple bölgede stratejik bir partner olan Türkiye 1952 yılında resmen NATO üyesi olmuştur (Savaş & İşler, 2020, s.186).

Süveyş Krizi dönemin dinamiklerini etkileyen ve ülkelerin dış politikalarını şekillendiren bir diğer kriz olmuştur. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonrasında emperyalist devletlerin sömürgelerini terk etmek zorunda kalması, Orta Doğu'nun uluslararası sistemdeki politikalarını şekillendiren unsurlar arasında yer almıştır. Sömürgelerini terk eden devletlerin yanı sıra İngiltere için bu durum oldukça kritik bir öneme sahip olmuştur. Çünkü İngiltere'nin Orta Doğu'da vazgeçmeyeceği bölgeler hem enerji zengini hem de jeostratejik öneme sahip bölgelerdir. Bunların başında Mısır gelmektedir, çünkü uluslararası ticaretin kilit noktalarından biri olan Süveyş Kanalı burada yer almaktadır. Diğer bir bölge ise petrol rezervleri oldukça zengin olan İran ve kurulmasına söz verdiği İsrail olmuştur. Lakin bu bölgelerde tamamen bir kriz ortamı hâkim olmuştur öyle ki İran'da başlayan milliyetçilik akımı İran Şahına ve müttefik ülke İngiltere'ye karşı gelmiştir. Bu gelişmeler sonucunda Musaddık önderliğindeki İran halkı İngiltere'nin İran üzerindeki etkisini sona erdirmek istemiştir. Orta Doğu'daki bir diğer çatışma bölgesi olan Filistin bölgesinde ise tamamen bir kriz ortamı hâkim olmuştur. Çünkü İngiltere, İsrail Devleti ve Filistinli Araplar arasındaki sorunları çözememiştir ve dengeyi sağlayamamıştır. Bu duruma istinaden Filistinli Araplar ve Yahudiler İngiltere'ye karşı silahlı mücadeleye başlamıştır. Filistin-İsrail krizi yalnızca bölgesel olarak değil aynı zamanda uluslararası arenayı ve Arap coğrafyasını da etkilemiştir. Nitekim bu olaylardan en çok etkilenen ülke olarak Mısır'daki milliyetçilik akımları ile de mücadele eden İngiltere hem Mısır sorunu hem de İsrail-Filistin krizi ile mücadele etmeye çalışmıştır. Tüm bu durumlara istinaden İngiltere'nin Süveyş Kanalı üzerindeki hakimiyetini kaybetmesi, Orta Doğu'da simgesel bir dönüşüm olmuştur (Karakoç & Keskin, 2022, s.60). Bölgelerdeki bu kriz ortamı ve Bağdat Pakti'nin imzalanmasından sonra Mısır hükümeti Doğu Bloğuna yakınlaşmaya başlamıştır. Mısır Hükümeti'nin Doğu Bloğuna yakınlaşması ile ABD ve İngiltere, Asvan Barajı için taahhüt ettikleri krediyi vermekten vazgeçmiştir. Bu nedenle 1956 yılında Nasır Hükümeti, Süveyş Kanalı'nı millileştirmiştir ve Tiran Boğazını İsrail'e kapatmıştır. Bu duruma istinaden Fransa, İngiltere ve İsrail bölgeye bir harekât planı yapmıştır. İngiltere sadece siyasi olarak değil aynı zamanda, Mısır'ın, İngiltere'deki sterlin bakiyeleri ile Süveyş Kanalı'nı yöneten şirketin malvarlığını bloke ederek ekonomi açısından da tepkisini göstermiştir (Karakoç & Keskin, 2022, s.63). Nitekim Süveyş Krizi'nin son bulması ile Bağdat Pakti'nin hem amacı hem de işlevinin sorgulanmasına neden olan ülke İngiltere olmuştur. Çünkü bölgedeki bir Arap Birliği üyesine pakta yer alan ülkeleri dikkate almadan silahlı müdahale yapabildiğini göstermiştir. Diğer taraftan Türkiye ve Irak, Pakta karşı hali hazır da mevcut olan muhalefetin daha da gerginleşmemesi amacıyla birtakım tedbirler almak istemiştir. Süveyş Krizi aynı zamanda Orta Doğu'nun tarihi akışını da değiştirmiştir. İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki hakimiyetinin azaldığı resmen görülmüştür. Sovyetler Birliği ve ABD'nin bölgedeki hakimiyeti ise artmıştır. Sovyetler Birliği, Doğu Akdeniz'de sıcak sulara inme politikası kapsamında yer edinmek istemiştir ve bölgede emperyalist geçmişi olmayan, eski sömürgelerin bağımsızlığını destekleyen bir devlet olarak ön plana çıkmıştır. Bu kapsamda Mısır ve Suriye ile ikili ilişkilerini geliştirmiştir. ABD ise Eisenhower Doktrini ile bölge ülkelerini askeri ve ekonomik olarak destekleyeceğini ve bu devletleri komünist yayılmacılığına karşı koruyacağını ilan etmiştir. Bu durum Süveyş Krizi'nden sonra Bağdat Pakti'nin işlevsizliğini gösteren bir diğer unsur olmuştur

(Pamukçu, 2018, ss.469-470). Bölge'nin bir diğer önemi ise, o dönemde henüz yeni bulan zengin doğal gaz rezervlerinin hem küresel güçlerin hem de Türkiye ve Mısır gibi bölgesel güçlerin enerji güvenliği ve jeopolitik etkileri açısından stratejik bir konuma sahip olmasıdır (Karakoç & Keskin, 2022, s.67).

Suriye'deki istikrarsızlık nedeniyle yaşanan iç karışıklıkların da göz ardı edilmemesi gerekmektedir (Çetinkaya, 2016, s.11). Yine aynı dönemde gerçekleşen Suriye olayları Süveyş Krizinden sonra ABD'nin Bağdat Paketi devletleriyle yakınlaşmasına neden olurken, Sovyetler Birliğinin ise Mısır ve Suriye gibi Batı karşıtı ülkelerle iş birliği gerçekleştirdiği görülmüştür. Suriye açık bir şekilde Eisenhower Doktrini reddetmiş ve Batı karşıtlığını göstermiştir. Ürdün Kralı Hüseyin 1957'de, ABD ve Suudi Arabistan desteği ile, Ürdün'de kendisine karşı komplo düzenlemeye çalıştığını iddia ederek Nasır taraftarlarını ve sosyalistleri iş başından uzaklaştırmıştır. Bu liderlerin çoğunun Suriye'ye sığınması sonucunda Suriye yönetimi Batı karşıtı politika izlemeye başlamıştır. Suriye'de gelişen bu olayları izleyen Türkiye, Suriye Krizini bölgesel güvenliği karşısında bir tehdit olarak görmüş ve tedbir almıştır. Nitekim Türkiye ve Suriye arasındaki Hatay Sorunu 'da bölgesel sorunlardan birisi olarak öne çıkmıştır. Türkiye'nin en uzun sınır komşusu olması sebebi ile Suriye'de komünist bir etkinin görülmüştür. Bu etkinin de öncelikle Türkiye'de yayılacağı düşünülmüştür. Bu duruma istianeden bölge güvenliğinin sağlanması açısından en stratejik ülkenin Türkiye olduğu görülmüştür. Türkiye, Suriye olaylarını kendisine yöneltilmiş yeni bir komünist tehdidi olarak görmüştür. Türkiye-Suriye arasındaki ilişkiler 1958'den sonra yumuşamaya başlamıştır. Mısır ve Suriye'nin Birleşip Arap Cumhuriyetinin (BAC) kurması ile gerginlik nispeten ortadan kalkmıştır. Sonuç olarak Türkiye 11 Mart 1958'de BAC'ı tanımak zorunda kalmıştır (Al, 2014, ss.145-146).

Menderes Hükümeti hem üyesi olduğu uluslararası kuruluşlar aracılığı ile dünya barışı ve savunma sistemine katkı sağlamaya çalışırken hem de bölgesel paktlar aracılığı ile belirlenmiş güvenlik politikalarını sürdüreceğini, bu paktlardaki sorumluluklarını yerine getirerek savunma işbirliğinin güçlenmesi için çalışacağını açıklamıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin Irak ile ilişkilerini geliştirme ve hem Irak'ta hem de bölgede daha fazla etkin olmak istemiştir (Kodal, 2019, s.1518). Menderes Hükümeti Birleşmiş Milletler 'in politikalarına paralel politikalar ile ilerleneceğini ve küresel bir güvenlik sisteminin inşa edilmesine kadar, devletler arasında ve bölgesel paktlar çerçevesinde güvenlik anlaşmalarının imzalanabileceğini belirtmiştir. Bu duruma istinaden Demokrat Parti (DP) döneminde, Türk dış politikasının şekil almasında NATO ve güvenlikle ilgili farklı girişimlerin belirlenmesinde "Türkiye'nin çıkarı Batı'nın ve ABD'nin çıkarıyla özdeştir" anlayışı benimsenmiştir (Savaş & İşler, 2020, s.187). Ayrıca, İngiltere, Fransa gibi Batılı müttefik devletlerle ve ABD ile ikili işbirliğinin ve ilişkilerin geliştirilmesi de bu politika kapsamında ele alınmıştır (Kodal, 2019, s.1512). Ayrıca, Menderes Hükümeti, Türkiye'nin Arap ülkelerinin meşru çıkarlarına uyumsuz bir politika izlemeyeceğine dair güvence vermiştir (Kodal, 2019, s.1515). Türkiye'nin Orta Doğu politikası da bu anlayıştan etkilenmiştir. Türkiye bölgedeki gelişmeleri Soğuk Savaş çerçevesinde ve Batı'nın perspektifinden değerlendirmiş yine Batı'nın Orta Doğudaki 'temsilcisi' rolünü üstlenmiş ve bağımsızlığını kazanan Arap ülkeleri ile Batılı devletler arasında bir köprü olma misyonunda öncü bir rol oynamıştır (Savaş & İşler, 2020, s.187). Menderes hükümeti ve Bağdat yönetimi Soğuk Savaş'ın başlangıcından itibaren yakın dış politika rejimleri yürütmüştür. Nitekim Başbakan Menderes ve Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa'nın yakınlığı da ilişkilerin geliştirilmesindeki unsurlar arasında yer almıştır. Irak'taki Haşimi Krallığı ve Mısır'daki Nasır yönetiminin milliyetçi politikaları Irak ve Türkiye'nin yakınlaşmasına neden olan bir diğer unsurdur. İkili ilişkilerin yakınlığının yanı sıra olumsuz yanları da mevcuttur. Irak'taki krizler ve Türkmenlere karşı tutum incelendiğinde, Orta Doğu'ya ve Arap dünyasına yönelik geliştirilen politikaların etkinliği de sorgulanmıştır (Kodal, 2019, s.1518). Bağdat Paketi, Suriye Krizi sırasında Türkiye'nin tahmin ettiği gibi aktif bir politika uygulanmamış ve Irak, Kıbrıs meselesinde Yunan tarafına daha yakın olmasına rağmen, Irak'ın Ürdün ile birlikte yeni kurulan Suriye-Mısır Federasyonu'na karşı olması,

Türkiye'nin Orta Doğu'daki Türk dış politikasının hedefleri arasında yer almıştır (Danış, 2018, ss.118-119).

14 Temmuz 1958 tarihinde Irak'ta, General Kasım Abdulkerim'in liderliğinde askeri bir darbe gerçekleştirilerek monarşinin yıkılması ile birlikte bölge politikasında da önemli değişiklikler olmuştur. Irak'ta darbe gerçekleştirildiği sırada, Bağdat Paktı üyeleri İstanbul'a toplantı yapmak için gelmiştir. Toplantı için beklenen Irak Kralı Faysal'ın darbe sırasında öldürüldüğü haberinin gelmesinden sonra büyük bir tepki verilmiştir. Bu gelişmeler nedeniyle toplantıda Irak olayları üzerine konuşulmuştur ve ortak bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiriye göre Irak darbesi dışarıdan kaynaklanan yıkıcı uygulamaların bir çıktısı olarak değerlendirilmiştir ve kınanmıştır. Bu aşamada ortaya önemli bir soru çıkmıştır: "Bağdat Paktı ülkeleri Irak'a müdahale edecekler miydi?". İlk aşamada üye devletler, ABD'den Eisenhower Doktrinini uygulayarak Irak'a müdahale etmesini istemiştir. Türkiye bu konuda daha sert bir politika izlemiştir. Nitekim, onlara göre yeni bir Irak hükümetinin kurulması ihtimalinin olmadığını ve Irak-Ürdün Federasyonu'nun başbakanının Kral Hüseyin olduğunu ve tek meşru hükümetinde bu olduğunu söylemişlerdir. Gerçekte böyle bir federasyon zaten kalmamıştır ve Kral Hüseyin Irak'la Ürdün arasındaki Arap Federal Birliği'nin sona erdiğini açıklamıştır. Türkiye, Irak'taki darbeden rahatsız olmuştur ve özellikle bir askeri müdahalenin gerçekleşebileceğini düşünmüştür. ABD ve İngiltere ise, böyle bir müdahalenin Irak halkını yeni rejim etrafında toplayarak yeni Irak Hükümetini Mısır ve Sovyetler Birliği'ne yakınlaştıracaklarını, hatta Sovyetler Birliği'nin müdahalesine yol açabileceğini düşünmüştür. Bu noktada da ABD ve İngiltere, Türkiye'yi Irak'taki gelişmelerin karşısında hareketsiz kalması için uyarmıştır. Sonuç olarak ABD ve diğer Batılı Devletler gibi Türkiye'de, Irak'taki yeni yönetime karşı yumuşak bir politika benimseyerek 31 Temmuz 1958'de Irak'ın yeni yönetimini tanımıştır (Al, 2014,ss.147-148); (Kedourie,2005,ss. 25-27)

Tüm bu olaylar yalnızca Türkiye-Irak ilişkilerine zarar vermekle kalmamış, aynı zamanda Türkiye'nin daha sonraki dönemlerde Orta Doğu ve İslam dünyasında bir güvensizlik ortamının oluşmasına yol açtığı görülmüştür (Kodal, 2019, s.1517).

14 Temmuz 1958'de, ani şekilde gerçekleşen Irak Darbesi, Türk dış politikasında öne çıkan karar alıcıları zorlayan kısa vadeli bir dış politika krizi başlatmıştır. Bahsedilen kriz Türkiye'nin özellikle güney sınırının çevrenmesi hissi ile Suriye'deki gelişmelerle yakından bağlantılı olsa da genel olarak Orta Doğu'daki Batı karşıtı anti-empyrist hareketlerin yansıması olmuştur (Danış, 2018, ss.118-119).

1958 yılında Irak'ta gerçekleştirilen askeri darbe sonucunda; Kral II. Faysal ile Başbakan Nuri Said Paşa hükümeti düşürülmüştür. Türkiye'de önemli bir gündem olarak ele alınmıştır. Bu duruma istinaden Türkiye'nin iç politikasında da yansımaları görülmeye başlanmıştır. Irak'ta gerçekleştirilen bu darbe Türk Hükümeti tarafından Bağdat Paktı'na yöneltilmiş, komünist müdahalesi olarak algılanmıştır. Öyle ki siyasi ve diplomatik bağlamda Bağdat Paktı'nın geleceği hakkında ciddi endişeler duyulmaya da başlanmıştır. Darbe hükümeti tarafından gelen haberlere göre, yeni hükümet Ürdün'le olan birleşmesini iptal etmiştir sonrasında Nasır yönetimindeki BAC'ı resmi olarak tanımıştır (Bostancı & Karaca, 2014, s.132). Bölge çerçevesinde gerçekleşen bu dinamikler sonucunda, Irak'ın Bağdat Paktı'ndan da çekilebileceği düşünülmüştür (Yiğit, 2021, s.486).

Suriye'den sonra Irak'ta da Sovyetlerle bağlantılı bir rejim kurulmasının ve bölgede Sovyetler etkisinin artmasının ihtimali, Türkiye'nin Orta Doğu'daki konumunu ciddi şekilde zayıflatacağı ve Güneydoğu sınırlarının tamamının "komünist" tehdidi altına girmesine neden olacağı düşünülmüştür. Ancak Irak'ta gerçekleşen bu olaylar, Türkiye'nin güney sınırında askeri bir hareketlilik yaratmamıştır. Fakat askeri müdahale seçeneği gündemde tutulmak istenmiş ve diplomatik bir baskı aracı olarak kullanılması hedeflenmiş olsa da ABD'nin kesin bir şekilde askeri müdahaleyi reddetmesi sonucunda Türkiye, Kasım hükümetini 31 Temmuz 1958'de resmi olarak tanımak zorunda kalmıştır (Danış, 2018, ss.118-119). Sonuç olarak Irak'ta gerçekleşen askeri darbe, Menderes

Hükümeti açısından kritik bir dönüm noktası olmuştur. Suriye olaylarında her ne kadar müttefiki ABD'nin desteğini almış olsa da Menderes hükümeti, Orta Doğu politikasının temelini oluşturan lokomotif stratejisinin başarısızlığını da net bir şekilde görmüştür. Irak'taki gelişmeler, ABD yönlendirmesi ile Menderes hükümetinin dış politika uygulama alanını ciddi şekilde kısıtlamış ve kendi iktidarının da askeri bir darbeye devrilebileceği gerçeğini ilk kez fark etmesine neden olmuştur (Savaş & İşler, 2020, s.186). Nitekim 1958 Irak Darbesi'nden iki yıl sonra, 27 Mayıs 1960'ta Türkiye'de de aynı şekilde askeri müdahale yaşanmıştır. Bu süreçte Türkiye, hem iç ve dış politikada birçok mesele ile uğraşmak zorunda kalmış, hem de ülke içerisine odaklanarak Irak ile ilişkilerde gerilimi artıracak politikalardan kaçınmıştır (Kodal, 2019, s.1521).

1958 yılında Irak'taki askeri darbe Arap devletleri açısından da önemli etkiler yaratmıştır. Çünkü bu darbenin bir sonucu olarak Irak'ta istikrarsız bir yönetim ön plana çıkmıştır. Nitekim Irak sınırları içerisindeki devrim sadece Irak'ın iç politikasına yansımakla kalmamış ülke sınırları dışında tarafsız olmayı seçerek dış politikada da etkisini göstermiştir. İdeolojik olarak ise Mısır ve Suriye'ye katılmıştır. 1963 yılına kadar Kasım iktidarı sürmüştür. Bu süreçte Kasım hükümeti, muhalif subaylar arasındaki Albay Arif Abdüsselam öncülüğündeki grup tarafından devrilince, Arif Abdüsselam Cumhurbaşkanı olmuştur. Arif Abdüsselam 1966 yılında bir uçak kazası geçirerek hayatını kaybetmiştir. Kardeşi Abdurrahman Arif kendisinin yerine geçerek 1968 yılına kadar ülkeyi yönetmiştir. Kasım, Irak'ın yönetim şeklinin Cumhuriyet olduğunu ilan etmiştir fakat bu yönetim şekli pek de uygulanmamıştır. Kasım, yönetiminin ilk aşamasında Pan-Arap milliyetçilerine karşı çıkararak komünist desteğini almıştır. Ancak komünistler hükümeti ele geçirecek kadar güçlenmiştir bu duruma istinaden Kasım komünistlere karşı önlem alacak politikalar geliştirmiştir. Öyle ki 1960 yılına gelindiğinde artık Kasım yönetimi diktatörlüğe doğru evrilmiştir (Cleveland, 2004, s.364). Kasım yönetimi Irak'ı Bağdat Paktı'ndan geri çekmiş ve Sovyetler Birliği ile Doğu Bloğu devletleriyle yakın ilişkiler kurmuştur. Darbeden kısa bir süre sonra Irak ve Sovyetler Birliği, Sovyet Askeri ve Ekonomik Yardım Antlaşması imzalamışlardır. Irak yönetiminin amacı bağımsız bir politika gerçekleştirmek olsa da bu amaca ulaşamadığı görülmüştür. Bu gelişmeler, zamanla Irak'ın Sovyetler Birliği kontrolüne girdiğini net bir şekilde göstermiştir (Yiğit, 2021, s.486).

Irak ve Sovyetler Birliği arasında gerçekleştirilen bu anlaşma ile ABD'nin çevreleme politikası bozulmuştur. Bu dönemde güçlü olan üç Arap ülkesi Mısır, Suriye ve Irak, kısa bir sürede Batı ittifakını kabul etmeyerek ülkelerini Sovyet etkisine acık duruma getirmiştir. Mısır, Suriye, Irak, bir süper devletler çatışmasında tarafsız kalacaklarını ilan etmiş olsalar da, arka planda Sovyetler Birliği'nden silah satın almaya devam etmiştir. Bu ilişki ekonomik ve diplomatik bağımlılığı açıkça ortaya koymuştur (Cleveland, 2004, s.365). Kasım Hükümeti'nde yenilenen Irak Anayasası'ndaki esaslar da dikkat çekmiştir. Daha açık bir ifade ile, Kasım yönetimi, askeri darbeyi gerçekleştirmek için destek aldıkları Kürtler ile komünistler başta olmak üzere ülkedeki muhalefeti birleştirmiştir. Sonrasında Irak'ı bağımsız bir kimlik kazandırmak ve ülke içerisinde bütünlük oluşturmak için siyasi ve askeri politikalar belirlemiştir. 37 yıllık İngiltere yönetiminin Irak üzerindeki bağlarını tamamen koparması ise bu darbenin belirleyici bir etkisi olarak görülmüştür. Irak; Mısır ve Suriye gibi kendi politikasını belirlemeye başlamıştır (Yiğit, 2021, s.485).

4. Uluslararası Alanda Arap Dünyası Açısından Bağdat Paktı ve 1958 Irak Darbesi

Uluslararası alanda ise Bağdat Paktı, Batı Bloğuna yaklaşmak isteyen ve Arap olmayan bölge devletleri tarafından da ilgi çekmiştir. Nitekim Irak dışındaki Arap devletleri Bağdat Paktına ya karşı çıkmış ya da tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Arap olmayan bir bölge devleti olan Pakistan ise hem güvenlik endişelerinde kurtulmak hem de uluslararası arenada içerisinde yaşadığı yalnızlıktan kurtulmak amacıyla 1952'den itibaren ABD ile yakın ilişkiler kurmayı hedeflemiştir (Savaş & İşler, 2020, s.188). Dönemin

ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in görüşmelerinin sonrasında, kuzey kuşak ülkeleri tarafından oluşturulacak bir ortak savunma sistemi için ilk temas 1953 tarihinde Pakistan-ABD arasında gerçekleştirilen antlaşma ile kurulmuştur. Devam eden süreçte ise 2 Nisan 1954'te Türkiye-Pakistan arasında bir Dostane İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye ve Pakistan arasındaki bu antlaşmanın askeri boyutu olmasa da hem kültürel hem de ekonomik ve teknik özellikler taşımıştır. Bölgenin Arap olmayan ülkeleri tarafından imzalanan bu antlaşma, Orta Doğu Savunma yapılanmasının da ilk basamağı olmuştur. Ayrıca bu süreçte Pakistan, ABD'nin vaat ettiği desteği alabilmek için Türkiye ile kurduğu ilişkiler dahilinde Batıya yaklaşmıştır (Çetinkaya, 2016, s.6). Diğer taraftan Pakistan-Hindistan arasında devam eden Keşmir sorunun çözümünde Pakistan, özellikle ABD desteğini alabilmek için ittifaktaki ülkeler arasında olmayı istemiştir ve nihayet 23 Eylül 1955 tarihine gelindiğinde Pakistan, Bağdat Pakti'na katılmıştır (Solak, 2019, s.131). Yine de Orta Doğu'da başarılı ve sürdürülebilir bir paktın olması için, bölgedeki Arap ülkelerinin de Pakta dahil olması önem arz etmiştir. Aksi takdirde pakt etkisiz kalmış olacaktı ki bu duruma istinaden Türkiye, Arap ülkeleriyle görüşmeler gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu amaçla Başbakan Menderes, Mısır'a görüşme isteğini bildirmiştir fakat Nasır hükümeti yönetimindeki Mısır'ı ikna edememiş ve tepkisini çekmiştir. Bu girişimden sonra Türkiye bütün çabasını Irak'a yoğunlaştırmak zorunda kalmıştır (Bostancı, 2013, s.174).

Mısır'daki Nasır ve Türkiye'deki Menderes'in dış politikaları, ülkelerinin küresel güçler nezdindeki önemini açıkça vurgulamak ve bu yolla bölgesel etki alanlarını genişletmek üzerine odaklanmıştır (Danış, 2018, s.108). Mısır, Bağdat Pakti'ni Arap dünyasındaki liderliğine ve Arap Birliği anlayışına bir tehdit olarak değerlendirmiştir. Öyle ki bu durumu Batı sömürgeciliğinin yeni bir girişimi olarak görmüştür (Yeşilbursa, 2011, s.90). Türkiye ve Irak'ın pakt üzerinde anlaşmalarını açıklamalarından sonra Mısır, bu duruma karşı sert tepki göstermiştir. Nasır hükümeti Arap ülkelerini ivedi olarak görüşmeye çağırmıştır. Mısır'ın sert tepkisi özellikle Arap devletleri arasındaki liderlik mücadelesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Mısır, paktın oluşturulduğu dönemde hem Arap dünyasında lideri olmayı hem de en büyük rakibi olarak kabul edilen Irak'ın önüne geçmeyi amaçlamıştır (Savaş & İşler, 2020, s.189). Bu duruma istinaden Arap Birliği 22 Ocak 1955'te Kahire'de toplantıda Irak'ı Arap dayanışmasına zarar vermekle suçlamıştır (Serbest, 2016, s.408). Mısır, Irak hükümetinin Bağdat Pakti aracılığı ile Batılı devletlerle kurduğu çokuluslu ilişkilerin Arap ülkeleri arasındaki liderlik mücadelesinde Irak'ı avantajlı konuma getireceğini düşünmüştür. Bağdat Pakti'nin kuruluş amacı; bölgedeki birçok ülkenin katılımını sağlamak ve bu şekilde Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'daki etkisi azaltarak Arap ülkeleri arasında bir dayanışma ortamı oluşturmaktır. Ancak, Pakti'n Orta Doğu üzerindeki etkisi, beklentilerin ve amaçların aksine gelişmeler göstermiştir (Savaş & İşler, 2020, s.189).

Lübnan-Ürdün olayları ise, Irak'takine benzer bir askeri darbenin kendi ülkelerinde olmasından korkan Lübnan Devlet Başkanı ve Ürdün Kralı Hüseyin'in önlem almak istemesiyle gerçekleşmiştir. Bu duruma istinaden Lübnan ve Ürdün'ün istekleri üzerine, 15 Temmuz 1958 sabahı Amerikan deniz piyadeleri Lübnan'a çıkartma yapmıştır. Sonrasında ise İngiliz kuvvetleri harekete geçmiş ve Ürdün'e çıkartma yapmıştır. Lübnan ve Ürdün olaylarının gerçekleştiği dönemde Türkiye, Bağdat Pakti içinde olduğu gibi bu Paktın dışında da ABD ve İngiltere'nin düşüncelerini ve davranışlarını hiçbir koşul olmadan desteklemiştir. Lübnan çıkarmasında Adana'daki İncirlik havaalanının ABD tarafından kullanılması hem Türkiye hem de diğer devletler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu duruma istinaden İsmet İnönü muhalefet lideri olarak, ABD birliklerinin Türk Hükümeti'nin talebi ile mi yoksa ABD'nin Türk Hükümeti'nden aldığı yetkiyle mi Adana'ya geldiği konusuna açıklık getirilmesini istemiştir. Bu gelişmelerin yanı sıra Türkiye'nin İngiliz kuvvetlerini de Ürdün'e asker çıkartırken desteklediği görülmüştür (Al, 2014, ss.148-159). Lübnan, Suriye olmadan Bağdat Pakti'na girmek istememiştir. Türkiye'de Suriye'nin pakta dahil olmasını istemiştir. Çünkü Lübnan ve Ürdün'ün hem Türkiye ve Irak'la sınırının olmaması hem de bu durumun Orta Doğu'da

sorunları artırmaması için Suriye'nin de pakta dahil olmasını istemiştir. Yine Suriye dahil olmak üzere, Lübnan ve Ürdün'ün Sovyetler Birliği tarafına katılmaması için Lübnan'ın aracılığına ihtiyaç duyulmuştur. Paktın İsrail saldırılarına karşı kendilerini koruyacağına dair söylemlerle Ürdün ve Lübnan kazanılmaya çalışılmıştır (Çetinkaya, 2016, ss.14-15). Ürdün'ün Bağdat Pakti'na katılması durumunda, diğer Arap devletlerinin de pakta katılacağını öngören Irak ve İngiltere, bu ülkenin pakta katılması için büyük çaba harcamış, ve diplomatik temaslarda bulunmuştur. Ancak, tüm bu çabalar başarılı olmamıştır (Kodal, 2019, s.1517). Lübnan ve Ürdün bölgedeki diğer devletlere göre nispeten daha zayıf bir orduya sahipti ve siyasi olarak istikrarsızlardı ve bu nedenle bölgede 1960'lara kadar Mısır ve Irak'ın etkisi daha çok görülmüştür (Schayegh, 2017, s.322).

Yaşanan bu dönemde Suudi Arabistan'ın bölgede uyguladığı politika Pakt hakkında yeniden karar alınmasına neden olmuştur. Öyle ki Bağdat Pakti'nin kurulmasının ardından Mısır ve Suriye'nin Irak'ı dışarıda bırakarak iş birliği yapma konusunda anlaşmaya vardığı görülmüştür. Suudi Arabistan'ın da bu iş birliğine katılması ile Batı Bloğu Bağdat Pakti'nin genişletilmesini kararlaştırmıştır (Kodal, 2019, s.1522). ABD'nin Suudi Arabistan'ın önemli bir bölgesi ve üssü olan Dahran üssünde asker bulundurması nedeniyle Suudi Arabistan ile ilişkilerini bozmak istememiştir. Nitekim bu askeri üssün sözleşmesinin bitiş tarihi 1956 olarak belirlenmiştir. Bu duruma istinaden Suudi Arabistan'ın Bağdat Pakti'na karşı olması, ABD'nin Bağdat Paktına katılmasını engelleyen nedenlerden birisi olmuştur. 6 Mart'ta Mısır Suriye ve Suudi Arabistan'ın yayınladığı ortak bildiriye Arap dünyasının askeri, siyasi ve ekonomik yapısını güçlendirecek bir antlaşma yapılması kararlaştırılmıştır. Yine bu üç devlet Türkiye- Irak arasındaki Pakta katılmayacakları kararını verdiklerini bildirmişlerdir. Suudi Arabistan, 1958 askeri darbesi öncesinde yönetimde olan Haşimi hanedanına karşı tutumu nedeni ile Mısır'ın tarafında yer almıştır. Radikal milliyetçi olmayan Kral Suud, kendi hanedanıyla ilgili sorunlar nedeniyle Haşimilere ve Bağdat Pakti'na karşı çıkmıştır. Suriye Hükümeti'nin ana politikası; Bağdat Pakti'na karşı mücadele etmek olarak belirlenmiştir. Sadece Yemen bu üç devletin kararını kabul etmiştir. Diğer taraftan fikirlerini kesin beyan etmeyen ülkeler Ürdün ve Lübnan olmuştur (Bostancı, 2013, ss.177-178). Buna bağlı olarak da Bağdat Pakti, Orta Doğu'da ve özellikle Arap devletleri arasında birleştirici olamamış tam tersi bölgede parçalanmalara sebep olmuştur (Bostancı, 2013, s.182).

Son olarak, İngiltere'nin "Orta Doğu Savunma Sistemi" kurulması konusunda gerçekleştirdiği çalışmalar incelendiğinde, öncelikle Süveyş Kanalı çevresindeki çıkarlarının korunması konusunda Bağdat Pakti büyük bir önem taşımıştır. Bir diğer önemi ise Pakta katılarak Irak petroleri üzerindeki tasarruflarını müttefiklik ilişkisi üzerinden devam ettirebileceğini düşünmesidir. Politika açısından önemi ise, Süveyş Kanalı'nın yönetiminden çıkarılacağını anlamış olan İngiltere, 1930 yılında yapmış olduğu ve süresinin 1956 yılında sona erecek olan antlaşmayı yenilemek istemesi olmuştur (Savaş & İşler, 2020, ss.190-191).

ABD ise, Truman Doktrininin aksine Eisenhower Doktrini ile Orta Doğu'nun tamamında etkisini göstermek istemiş, Amerikan askerlerinin kullanılması ve bölgenin Sovyetler Birliği'ne karşı savunma konularını ele almıştır. Bu duruma istinaden 1958'de Irak meydana gelen darbe ve sonrasındaki yaşanan gelişmeler sonucunda, Mart 1959'da ABD, Bağdat Pakti'nin tüm üyeleri ile ikili anlaşmalar imzalamıştır (Yeşilbursa, 2011, s. 94). ABD'nin Ortadoğu'daki başlıca hedefleri, bölgenin petrol rezervlerinin güvenliğini ve kontrolünü sağlamak ayrıca İsrail'in güvenliğini garanti altına almak olarak belirtilmiştir. Öyle ki ABD'nin Orta Doğu'daki stratejisi, Soğuk Savaş dönemindeki uluslararası aktörler ve devletlerin arasında üstünlük sağlama çabalarını dengelemeyi de amaçlamıştır (Savaş & İşler, 2020, s.191).

Irak açısından ise Bağdat Pakti sadece Türkiye ile savunma ve güvenlik anlaşmasını imzalanması ve Sovyetler Birliği yayılmacılığından kaçınmak olmasının yanı sıra başka unsurlarında etkili olduğu düşünülmüştür. Nitekim ilk olarak 1930 yılında İngiltere ve Irak arasında yapılan antlaşmanın milli hassasiyetler bağlamında yenilenmek istenmesi.

İkinci olarak ise Irak ve Suriye Birliği ile "Bereketli Hilal" projesinin gerçekleştirilmesi ve son olarak ABD'den daha fazla askeri destek almak olmuştur. Nitekim yine Arap devletleri arasındaki saygınlığını artırmak isteyen Irak, Mısır ile ilişkilerin bozulmasına rağmen bölgede lider olmak istemiştir (Savaş & İşler, 2020, ss.191-192). Fakat sonuç olarak 1958'deki askeri darbe ile ülkenin politikası ve istikrarı tamamen değişmiş ve 1959 yılında Irak Bağdat Pakti'ndan çekilmiştir.

Irak'taki bu darbenin önemli bir çıktısı olarak Bağdat Pakti'nin yerini Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO) almıştır (Al, 2014, ss.149-150). Nitekim Paktin anlaşma metninde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Dönüşen bu yeni teşkilat içinde Türkiye, İran, Pakistan ve İngiltere müttefik üyeler olarak katılırken ABD, tam bir ortak olarak görülmüştür (Bostancı & Karaca, 2014, ss.148-149). Irak'ın 1958 askeri darbesi sonrasındaki yeni hükümeti, öncelikle Batı ile olan iyi ilişkilerini devam ettirmeye çalışmıştır. Öyle ki Pakt 'tan bir anda çekilmemiştir, fakat Bağdat Pakti'na ilgisiz olduğunu da açıkça göstermiştir. Temmuz ayının sonunda Londra'da bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıda dikkat çeken husus; Irak dışında bütün üye ülkelerin ve ABD dışişleri bakanlarının katılması olmuştur. Toplantıdan sonra bir bildiri yayınlanarak pakta duyulan ihtiyacın ne kadar büyük olduğu ve de özellikle ABD'nin üye ülkeler arasında yer alması gerektiği vurgulanmıştır. ABD tarafı ise, bu teklifi muhalefet yapan Arap Devletlerini öne sürerek reddetmiştir. Sonuç olarak 18 Ağustos 1959'da Bağdat Pakti'nin adı CENTO olarak değiştirilmiştir ve merkezi Ankara olmuştur. İlerleyen süreçte CENTO'ya dönüşen örgütü dikkate alan ABD, bölgeye daha ılımlı yaklaşarak, güvenlik ve savunma antlaşmaları imzalama yoluna gitmiştir böylece kendisinin bölgedeki etkinliğini artırma ve güçlendirme politikalarını benimsemiştir (Serbest, 2016, s.423).

5. Politik Ekonomi Açısından 1958 Irak Darbesi'nin Analizi

Uluslararası politik ekonomi, uluslararası ilişkiler çerçevesinde gelişen, ekonomi ve siyaset bilimini kapsayan bir bilim dalıdır. "Uluslararası ticaret, para politikası, çok uluslu şirketler, küresel ekonomik krizler, enerji, finans, teknoloji ve hegemonya gibi unsurları kapsayan politik ekonomi disiplini, 1958 Irak askeri darbesiyle dönüşen politik ve ekonomik sistemi anlamak açısından kritik bir öneme sahip olmuştur. Bu bağlamda, Irak'ın uluslararası sistemdeki konumu ve küresel güç dengelerindeki rolünün incelenmesi, darbenin iç politika ve ekonomik yapılar üzerindeki etkilerinin, ülkenin dış politikasına yansıyan boyutlarıyla birlikte ele alınmasını gerektirmektedir (Al,2015, s.154).

Yukarıda anlatılan durumlara bağlı olarak bu dönemde Irak'taki ekonomik durumu incelemek gerekirse ülke, dönemin petrol üreticisi ülkeleri arasında nüfus bakımından en büyüğü olarak öne çıkmıştır. Öyle ki bu dönemde diğer petrol üreticisi ülkelere göre Irak'ın petrol dışı sektörleri nispeten daha gelişmiş olduğu da görülmüştür. Irak'ta 1950 ile 1954 yılları arasında kişi başına düşen reel GSMH'nin yüzde 80 oranında arttığı hızlı bir büyüme yaşanmıştır (Barlow, 1982, s. 143-144). Bu durumun nedeni ise petrol sektöründeki düzenlenmeler olmuştur. Irak hükümeti petrol şirketleriyle daha elverişli kar paylaşımı düzenlemeleri sağlamıştır. Öyle ki Irak'ın ham petrol üretimi, İran petrol sahalarının geçici olarak kapatılmasıyla ortaya çıkan boşluğu büyük ölçüde dolduracak şekilde genişlemiştir. Fakat Irak'ın petrol gelirlerindeki yüksek artış oranları sürdürülememiş ve 1958'deki Irak askeri darbesi sonrasında ise ekonomik büyümenin daha da düşük seviyelerde olduğu görülmüştür (Barlow, 1982, s. 143-144). Nitekim petrol şirketleri ile Irak hükümeti arasındaki ilişki 1958 askeri darbesinin ardından yeni bir seviyeye geçmiştir. Yeni hükümet vergi yapısını, üretim seviyelerini ve yönetim kararlarını değiştirmek amacıyla petrol şirketleriyle müzakerelerin yeniden başlatılmasını talep etmiştir. Müzakereler sonucunda hükümet, imtiyazı 6 Nisan 1961'den önce işletilen alanlarla sınırlayan 29 Eylül 1961 tarihli 80 sayılı Kanunu çıkarmış ve 1964 yılında Irak Ulusal Petrol Şirketi (INOC)'ni kurmuştur (Kubursi, 1988, ss.285-286). Petrol Petrol endüstrisinin Irak'taki ekonomik kalkınmaya katkısı da Arap bölgesindeki

ekonomik ve siyasi olaylardan büyük ölçüde etkilenmiştir. Bölgedeki küresel petrol şirketleri, bölge dinamiklerinin değişmesi ile ortaya çıkan siyasi ve ekonomik olaylara karşı doğru politikaları uygulayamadığı için ortaya çıkan anlaşmazlıklar sonucunda ülkenin en önemli gelir kaynağı olan petrol sektörünün ülkenin kalkınmasında oynayabileceği rolünü zayıflatmıştır (Kubursi, 1988, ss.285-286).

Aynı dönemde tarım, kısmen baskıcı bir arazi kullanım sistemi nedeniyle durgunlaşmıştır. Hükümetin kalkınma projeleri kısa vadede çok az getiri sağlamıştır. Yine siyasi istikrarsızlıklar ve bölgesel çatışmalar kalkınma çabalarını sekteye uğratmıştır. Süveyş krizi, kanalın kapatılması ve boru hatlarının sabote edilmesi nedeniyle petrol gelirlerini düşürmüştür. Irak'ta 1958'de askeri darbe sonrasında ve 1963'ten sonra art arda gelen Baas yanlısı hükümetlerle devam eden sosyalist dönemin ilk yıllarında büyüme yeniden görülmüştür. Bu dönemde yine petrol sektörü ekonominin ana itici gücü olmuştur. Bu duruma istinaden ham petrol üretim hacminin 1958 ve 1966 yılları arasında yüzde 90 oranında arttığı görülmüştür. Ancak 1966'dan sonra kişi başına düşen reel GSMH durgunlaşmıştır (Barlow, 1982, ss.144-148). Petrol üretimi kayda değer bir şekilde artmamıştır. 1967 yılında Arap-İsrail savaşı nedeniyle petrol akışı kesintiye uğramış ve dönemin ilerleyen yıllarında Bağdat'taki radikal rejimler ile Batı'nın sahip olduğu Irak Petrol Şirketi arasında süregelen mücadele petrol üretiminin ve petrol fiyatlarının düşmesine neden olmuştur. Petrol sektörü dışında, özel araziler ve işletmeler kamulaştırılmaya ve düzenlenmeye devam edilmiştir. Politikanın ekonomiye bir yansıması olarak ise, bu dönem ülke içerisindeki krizlerin ve çatışmaların önlenmeye çalışılması sonucunda ekonomiye ek maliyetler getirilmiştir. Bu maliyetin büyük bir kısmını askeri ve savunma maliyetleri oluşturmuştur. Sonuç olarak siyasi olaylar ekonomik büyümeyi genellikle olumsuz yönde ve derinden etkilemiştir. Yine yerli kapitalist işletmelerin radikal hükümetler tarafından kamulaştırılması da ekonomik zorluklar arasında yer almıştır (Barlow, 1982, ss.144-148).

1950 yılında belirlenen kalkınma planları üç döneme ayrılmıştır ki bunlar; 1950 yılında kurulmuş olan Kalkınma Kurulu'ndan itibaren 1958 Irak askeri darbesine kadar olan süreçteki monarşi dönemi kalkınma planlaması, 1958 ve 1968 arası darbe sonrası dönemi kalkınma planlaması ve 1968 yılından itibaren Baas Partisi yönetiminin belirlediği kalkınma planlarıdır (Alnasrawi, 1994, s.17). Tüm bu belirlenen kalkınma planlarının temelinde ulusal tasarrufları üretken yatırımlara dönüştürmekle birlikte nüfus artış oranından daha yüksek bir GSYH oranı elde edilmiştir (Alnasrawi, 1994, s.21).

1958 askeri darbe sonrasında yeni sosyo-ekonomik yapılanma, ekonominin yapısına hızlı bir şekilde entegre olamadığı görülmüştür (Sayıgh, 2015, s.61). Nitekim yeni hükümet Çin, Sovyetler Birliği ve birçok sosyalist devlet ile ilişkiler başlatmıştır. Bu duruma istinaden İngiltere ve Batı'dan bağımsız ekonomik ve siyasi politikalar izleyeceği anlaşılmıştır (Sluglett & Sluglett, 2001, s.50). Özellikle Abdulselam Arif yönetiminde, dönemin Mısır lideri Nasır'ın tüm siyasi ve ekonomik sistemini Irak'ın da yakından takip etmesi gereken model olarak vurgulamıştır (Sluglett & Sluglett, 2001, s.94). Gerçekleştirilmek istenen ekonomik politikalar birçok siyasi sebepten ötürü uygulanamamıştır. Her ne kadar Kasım yönetiminin yaptığı toprak reformu dönemin önemli olaylarından sayılsa da siyasi çekişmeler sonucunda bu durum oldukça geri planda kalmıştır. Arif yönetiminde de devam eden siyasi istikrarsızlıklar sonucunda iş dünyasında güven krizi de ortaya çıkmıştır. Bu duruma istinaden ülke içerisindeki sermaye varlıkları tasfiye edilmeye çalışılmış ve bunları yurtdışına transferi için teşvikler sağlanmıştır. Özel sermayenin genel zayıflığı bu şekilde başlamıştır ve ilerleyen dönemlerde petrolün ülkenin ana zenginlik kaynağı olarak kalmasına neden olmuştur. Siyasi istikrarsızlıklar sonucunda ülkeye yabancı sermaye istenilen seviyede gelmemiş ve ülke içi sektörler çeşitlendirilememiştir. Özellikle bu dönemde Arif Kardeşlerin iktidar mücadeleleri siyasi ortamın gerilemesine neden olmuş ve sonuç olarak ekonomi politikaları istenilen düzeyde uygulanamamıştır (Sluglett & Sluglett, 2001, s.96).

Tablo 1. 1951-1959 Irak Kalkınma Harcamaları (Milyon Dinar)

Tarih	1951-52	1952-53	1953-54	1954-55	1955-56	1956-57	1957-58	1958-59
Toplam Gelir	7.5	24.0	35.3	40.7	60.8	51.0	36.0	...
Toplam Harcama	3.1	12.8	12.3	20.9	34.0	45.0	58.3	61.0
Sulama ve Arazi Islahı	1.6	3.5	7.1	11.5	13.6	...	10.4	9.7
Yollar ve Köprüler	0.6	1.8	1.9	4.3	9.3	...	17.8	15.9
Bina İnşaatı	0.9	2.3	2.5	2.7	5.5	...	...	...
Sanayi	-	-	0.5	2.0	2.9	...	11.8	10.4
Kamu ve Diğer	0.1	5.2	0.3	0.3	2.7	...	18.3	25.0

Kaynak: Irak Merkez Bankası Yıllık Raporu, 1957 ve 1958 (Bağdat); Kalkınma Kurulu Raporları; Orta Doğu'da Ekonomik Gelişmeler, 1958-1959, Dünya Ekonomik Araştırması Eki, 1959, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi, New York, 1960, s.113, E/3384 ST/ECA/64, No: 60. II.C. 2,

https://www.un.org/en/development/desa/policy/wess/wess_archive/searchable_archive/1959_WE_SS_MiddleEast.pdf (Erişim Tarihi: 17.11.2024)

Irak'taki kalkınma harcamalarının artan petrol gelirleriyle aynı oranda ilerlemediği görülmüştür. Öyle ki Süveyş Krizi ile bağlantılı olarak petrol akışındaki kesintiler sonucunda 1956 ve 1957'de Irak ekonomisinde dalgalanmalar ortaya çıkmıştır (UN, 1960, s.32). Aynı dönemde Irak-Sovyet Anlaşması kapsamındaki projelere özellikle endüstriyel alanlarla ilgili çalışmalar yapılmış ve bütçeler belirlenmişse de bölgedeki ve ülke içerisindeki siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle başarılı olamamıştır (UN, 1960, ss.39-40).

Irak'ın kalkınma politikaları sadece bölgesel anlamda değil Orta Doğu'daki hızla değişen yapıdan ve uluslararası sistemde de keskin yansımaları gözlemlenmiştir. Nitekim Irak'ın ekonomi ve siyasi politikaları, 1921 yılından 1958 askeri darbe rejimine kadar İngiltere'den oldukça etkilenmiştir (Sluglett ve Sluglett, 2001, ss.132-133). Nitekim İngiltere bölgedeki çıkarları doğrultusunda Fransız etkisinin burada hâkim olmasını istememiştir. Hem Süez bölgesinde hem de petrol ticareti ve üretiminde bölgedeki en etkin aktör olmayı amaçlamıştır (Ingram,1986, s.197).

Irak'ta bulunan İngiliz bakışı özellikle İngiltere'nin Irak üzerindeki yoğun baskıları, Irak'ı İngiltere'ye bağlayan antlaşmalar ve yükümlülükler, dönemin yönetiminin İngiltere'nin çıkarları ile benzer olması, Irak'ın sterlin bölgesine üyeliği, yine petrolün hem ekonomisinde hem de dış ticarete önemli bir konumda olmasına istinaden petrol şirketlerinin birçoğunda İngiltere'nin etkisi olması sonucunda Irak'ın bu ülke ile oldukça yüksek bir bağlılık kurduğu görülmüştür. Aynı dönemde ekonomi politikaları daha çok altyapı projelerine odaklanmış, mal ve hizmet üreten sektörlerin performansı piyasa güçlerine bırakılmıştır. 1958 askeri darbe sonrasında Irak'ın dış ve ekonomi politikası değişmiştir. Çünkü bu askeri darbe milliyetçi bir hareket olarak öne çıkmıştır. Bu sebeple ki darbe sonrası yeni rejim sterlin bölgesinden ve Bağdat Pakti'nden çekilmiştir. Diplomatik ve ekonomik ilişkilerini daha çok Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri ile geliştirmeye odaklanmıştır. Tarım reformunu yürürlüğe koymuş, sosyal hizmetleri genişletmiş ve petrol imtiyazları alanlarının neredeyse tümü kamulaştırılmış, ulusal bir petrol endüstrisi için zemin hazırlanmış ve kamu sektörünün payını ekonomik alanda genişletme gibi politikalar uygulanmaya çalışılmıştır. Ancak ülke içerisindeki siyasi çekişmeler sebebi ile birçoğu uygulanamamış ve hatta o süreçte devam eden Arif kardeşler rejimindeki çekişmeler sonucunda ekonomi politikalarını uygulamak oldukça zor bir hale gelmiştir (Sluglett & Sluglett, 2001, ss.132-133).

Değişen bölge dinamikleri ve Irak'ın siyasi istikrarsızlıkları sonucunda 5 Mart 1959 tarihinde Türkiye-ABD ikili antlaşması yapılmış ve 24 Mart 1959'da ise Irak Bağdat Pakti'nden ayrılmıştır. Sonuç olarak paktın Arap dünyasıyla olan tek bağının kopması CENTO'nun geleceğinin de sorgulanmasına neden olmuştur. CENTO'nun ilk toplantısı Washington'da yapılmıştır ve teşkilata bu adın NATO ile SEATO arasında yer aldığı için verildiği bildirilmiştir. Ayrıca savunma amacıyla kurulan bu teşkilat, hem ekonomik,

kültürel hem de teknik iş birliğine odaklı faaliyetlerde bulunarak mevcudiyetini 1979 yılına kadar sürdürmüştür. Pakistan ve İran 12 Mart 1979'da pakttan çekilmiştir (Al, 2014, ss.149-150). CENTO, askeri bir antlaşma olarak öne çıkmamasına karşın bölgesel ilişkiler açısından da kapsayıcı bir nitelik taşıyamamıştır. Nitekim ekonomik kalkınma ve iş birliği çalışmaları, özellikle pakt üyeleri için önemli olmuştur. İran İslam Devrimi, CENTO'nun sonuna giden yolda bir dönüm noktası niteliği taşımıştır. 12 Mart 1979'da Pakistan, "Pakistan'ın güvenliğini koruyamadığını", İran da Şah'ın devrilmesinden sonra "yalnız emperyalistlerin çıkarlarını koruduğunu" gerekçe göstererek, CENTO'dan çekildiğini bildirmiştir (Bostancı & Karaca, 2014, ss.148-149). Sonuç olarak Türkiye 13 Mart'ta örgütün fiilen işlevini yitirdiğini açıklamıştır (Al, 2014, ss.149-150).

Önceden de vurgulandığı üzere, Temmuz 1958'de Irak'ta ortaya çıkan askeri ihtilal Orta Doğu'daki Batı Bloğunun özellikle İngiltere'nin konumunun bölgedeki etkisinin azalmasına ivme kazandırmıştır. Nitekim Irak Krallığı'nın yönetimden alınması, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne karşı bir politika yürütülmesi ihtimalini de oldukça zayıflatmıştır. Temmuz 1958'de yaşanan darbeden ve özellikle Mart 1959'da Irak'ın pakttan çekilmesinden sonra, diğer Arap devletlerinin de pakta dahil etmemesi kararı alınmıştır. Pak'tın diğer üyelerinin ise aslında amaçlarının farklı olduğu görülmüştür. Daha açık bir ifade ile, bir taraftan Türkiye'nin destek için NATO'ya ve Pakistan'ın ise SEATO'ya yaklaşmak istediği diğer taraftan ise ne NATO'ya ne de SEATO'ya üye olan İran'ın bölgede desteklenmesi için Paktın bir araç haline geldiği sonucuna varılmıştır (Yeşilbursa, 2011, s.96). Sonuç olarak CENTO değişen uluslararası sistem ve devletlerin çıkarları doğrultusunda işlevini yerine getirememiş ve 1979 yılında son bulmuştur.

6. Sonuç

İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişen uluslararası sistemde Orta Doğu ülkelerinin stratejik konumu ve enerji kaynakları ile önem arz etmiştir. Soğuk Savaş'ın başlaması ile çift kutuplu sistemin dünya üzerinde yayılması ve ülkelerin bu konjonktürde taraflarını belirlemesi haiz olmuştur. Nitekim İngiltere ve Fransa'nın eski sömürge devletleri olan Orta Doğu devletleri tamamen bağımsızlığını kazanmış ve yeni uluslararası sistemde yerlerini almak istemiştir. Bu kapsamda İngiltere ve Fransa gibi Batılı devletler bölgesel çıkarlarını gözetmiş nitekim ABD ve Sovyetler Birliği ise bu bölgede nüfuzlarını artırmaya çalışmışlardır. ABD bölgede nüfuzunu artırmaya çalışırken için çevreleme politikası uygularken, Sovyetler Birliği ise daha çok yayılmacı politikalar uygulamıştır. Orta Doğu ülkelerinde diğer Arap devletlerine göre nispeten Batı ile ekonomik ve siyasi ilişkileri olan Irak Batı Bloğu için bölgede oldukça uygun bir partner olmuştur. Türkiye'nin liderliğinde kurulan sonrasında Pakistan ve İran'ın da katıldığı Bağdat Paketi 1958 Irak Askeri Darbesine kadar işlevini sürdürmüştür. Nitekim 1958 Irak Askeri Darbesi, Orta Doğu'nun siyasi ve jeopolitik dengelerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu kapsamda 1958 Irak darbesi, yalnızca Irak'ta monarşinin sona ermesine yol açmakla kalmamış, aynı zamanda bölgedeki uluslararası ilişkileri, güvenlik stratejilerini ve güç dengelerini köklü bir şekilde değiştirmiş ve etkilemiştir. Darbe sonrasında Irak'ta kurulan yeni rejim, Bağdat Paketi'nin zayıflamasına ve nihayetinde çökmesine sebep olmuştur. Bağdat Paketi, 1955'te Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere arasında Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikalarına karşı bir savunma ittifakı olarak kurulmuştu. Ancak darbe, bu ittifakın en önemli Arap üyesinin kaybına yol açmış ve Paktın işlevselliğini büyük ölçüde zayıflatmıştır. Irak'ın Bağdat Paketi'nden çekilmesi, bölgedeki diğer Arap devletlerinin de zaten en başından bu ittifaka mesafeli yaklaşması sonucunda Pakt'ın uluslararası arenada etkinliğini kaybetmesine ivme kazandırmıştır. Sonuç olarak, Bağdat Paketi'nin yerini CENTO (Central Treaty Organization) almış, ancak bu yeni yapı da beklenen etkisini gösterememiştir. 1958'de Irak'ta gerçekleşen bu darbe, Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası politikalarında da önemli değişimlere yol açmıştır. Türkiye, Batı Bloğu ile olan ilişkilerini güçlendirme çabalarını sürdürmekle birlikte, Orta Doğu'daki istikrarsızlığın getirdiği tehditlere karşı daha dikkatli ve temkinli bir politika izlemek zorunda kalmıştır. Bu dönemde Türkiye, ABD ve NATO ile olan ilişkilerini derinleştirmiş,

ancak bölgedeki Arap devletleriyle ilişkilerinde belirgin bir gerilim yaşamıştır. Menderes Hükümeti, bu darbe sonrasında Orta Doğu'daki politikalarının başarısızlıklarını gözden geçirmek zorunda kalmış ve bu durum, Türkiye'de askeri müdahale korkusunu artırmıştır. Nitekim 1960 yılında Türkiye'de gerçekleşen askeri darbe, bu kaygıların nedeni haklı olduğunu göstermiştir. Uluslararası arenada ise darbe, Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'daki etkisini artırmasına zemin hazırlamış, ABD'nin bölgedeki politikalarını yeniden şekillendirmesine neden olmuştur. Suudi Arabistan, Mısır ve Suriye Doğu Bloğuna yakın olan grubu oluşturmuş, Türkiye, Irak, Pakistan ve İran Batı Bloğuna yakın olan grubu oluşturmakla beraber, Lübnan ve Ürdün ise belirsiz davranmıştır. Eisenhower Doktrini çerçevesinde ABD, Orta Doğu'da Sovyet etkisine karşı daha aktif bir politika izlemeye başlamış, ancak Irak gibi kilit ülkelerde Sovyetler Birliği ile iş birliği yapan rejimlerin kurulması, Batı Bloğunun bölgedeki çıkarlarına ciddi tehditler oluşturmuştur. Sonuç olarak, 1958 Irak Askeri Darbesi, sadece Bağdat Pakti'ni sona erdiren bir olay olarak değil, Orta Doğu'daki siyasi, askeri ve diplomatik dengeleri köklü bir şekilde değiştiren bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'nin bu süreçteki stratejik konumu, darbenin getirdiği zorluklarla başa çıkmak için yeni politikalar geliştirme zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Bu olay, Türkiye'nin bölgesel politikalarının gelecekteki yönelimleri üzerinde derin etkiler bırakmış ve ülkenin Orta Doğu'daki rolünü yeniden tanımlamak zorunda kalmasına yol açmıştır. Darbenin sonuçları hem Türkiye hem de bölge ülkeleri için uzun vadeli etkiler yaratmış ve Orta Doğu'nun gelecekteki siyasi dinamiklerini şekillendirmiştir.

Kaynakça

Al, A. (2014). *Türk Dış Politikası*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Al, A. (2015). Politika-Ekonomi Kesişmesi: Yeni Bir Bilim Dalı Olarak Uluslararası Politik Ekonomi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 143-159.

Alnasrawi, A. (1994). *The Economy of Iraq Oil, Wars, Destruction of Development and Prospects, 1950-2010*. London: Greenwood Press.

Affairs, United Nations Department of Economic and Social. 1960. *Economic Development in the Middle East 1958-1959, Supplement to World Economic Survey, 1959*. E/3384 ST/ECA/64, No: 60. II.C. 2. New York: United Nations. E/3384 https://www.un.org/en/development/desa/policy/wess/wess_archive/searchable_archive/1959_WESS_MiddleEast.pdf (Erişim Tarihi: 17.11.2024)

Barlow, R. (1982). Economic Growth in the Middle East, 1950-1972. *International Journal of Middle East Studies* 129-152.

Bostancı, M. (2013). Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Pakti. *Akademik Bakış* 171-184.

Bostancı, M., & Karaca, E. (2014). Bağdat Pakti'na Etkisi Bakımından 1958 Irak Askeri Darbesi. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 125-126.

Batatu, H. (1978). *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq*. Princeton University Press. New Jersey.

Cleveland, William L. (2004). "Nasır Çağında Ortadoğu: Arap Politikasının Radikalleşmesi." İçinde: *Modern Ortadoğu Tarihi*, by William L. Cleveland, 359-382. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Affairs, U. N. (1960). *Economic Development in the Middle East 1958-1959, Supplement to World Economic Survey, 1959*. New York: United Nations.

Al, A. (2014). *Türk Dış Politikası*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Al, A. (2015). Politika-Ekonomi Kesişmesi: Yeni Bir Bilim Dalı Olarak Uluslararası Politik Ekonomi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 143-159.

Alnasrawi, A. (1994). *The Economy of Iraq Oil, Wars, Destruction of Development and Prospects, 1950-2010*. London: Greenwood Press.

Alsancak, E. (2015). *Karl R. Popper'in Tarihsicilik Eleştirisi ve Tarihsici Toplum Örnekleri*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Felsefe Tarihi Bilim Dalı.

Ateeq, M. (2019). The Absolutism Of Marx And Its Consequences: Focus On Karl Popper's Critique Of Marx. *Journal of Social Sciences and Humanities*, 58(1), 43-55.

- Balibar, E. (2007). *The Philosophy of Marx*. (C. Turner, Çev.) London: Verso Books.
- Barlow, R. (1982). Economic Growth in the Middle East, 1950-1972. *International Journal of Middle East Studies*, 129-152.
- Becermen, M. (2010). Popper'ın Marx'ın Tarih, Toplum ve Siyaset Görüşünü Eleştirisi Üzerine Bir İnceleme. *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 45-59.
- Bober, M. M. (1927). *Karl Marx's Interpretation of History*. Harvard University Press.
- Bostancı, M. (2013). Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı. *Akademik Bakış*, 171-184.
- Bostancı, M., & Karaca, E. (2014). Bağdat Paktı'na Etkisi Bakımından 1958 Irak Askeri Darbesi. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 125-126.
- Cleveland, W. L. (2004). Nasır Çağında Ortadoğu: Arap Politikasının Radikalleşmesi. W. L. Cleveland içinde, *Modern Ortadoğu Tarihi* (s. 359-382). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Cobban, A. (1954). The Open Society: A Reconsideration. *Political Science Quarterly*, 69(1), 119-126.
- Çetinkaya, S. G. (2016). Bağdat Paktı'nın Kuruluş Sürecinde Türkiye'nin Ortadoğu ve Batı ile İlişkileri. *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1-29.
- Danış, M. F. (2018). Türk dış Politikasında karar alıcıların Orta doğu algısı: 1957-1958 krizleri. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 93-126.
- Elster, J. (1986). *An introduction to Karl Marx*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Karakoç, E., & Keskin, O. (2022). 1956 Süveyş Krizinin Mısır ile Türkiye'nin Orta Doğu Politikalarına Etkisi. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 59-68.
- Kodal, T. (2019). Adnan Menderes Dönemi Türkiye-İrak İlişkileri (1950-1960). *Belgi Dergisi*, 1507-1524.
- Kubursi, A. A. (1988). Oil and the Iraqi economy. *Arab Studies Quarterly*, 283-298.
- Marx, K. (2013). *1844 El Yazmaları*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Marx, K., & Engels, F. (1992). *Alman İdeolojisi*. (S. Belli, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K., & Engels, F. (2011). *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*. (M. Erdost, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K., & Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi*. (T. Ok, & O. Geridönmez, Çev.) İstanbul: Doğa Basın Yayın.
- McLachlan, H. V. (1980). Popper, Marxism and the Nature of Social Laws. *The British Journal of Sociology*, 31(1), 66-77.
- McLellan, D. (Dü.). (2000). *Karl Marx selected writings*. New York: Oxford University Press.
- Özlem, D. (2012). *Tarih Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap.
- Pamukçu, G. (2018). Ankara Antlaşması'ndan Bağdat Paktı'na: Uluslararası Antlaşmalar Işığında Türkiye-İrak Siyasi ilişkileri. *Turkish Studies Economics, Finance and Politics*, 451-474.
- Popper, K. (1989). *Açık Toplum ve Düşmanları HEGEL, MARX ve Sonrası Cilt 2*. (H. Rızatepe, Çev.) İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Popper, K. (1989). *Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 1 : PLATON*. (M. Tunçay, Çev.) Ankara: Remzi Kitabevi.
- Popper, K. (2003). *The Open Society and Its Enemies Volume Two: Hegel and Marx*. New York: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Popper, K. R. (1957). *The Poverty Of Historicism*. London: The Beacon Press.
- Popper, K. R. (1961). *The Poverty Of Historicism*. New York: Harper & Row, Publishers.
- Qunton, A., & Norton, A. (2007). Conservatism. R. E. Goodin, P. Pettit, & T. Pogge (Dü) içinde, *A Companion to Contemporary Political Philosophy 2nd Edition Volume I* (s. 285-311). Oxford: Blackwell Publishing.
- Savaş, A. R., & İşler, A. (2020). Güvenlik ve Savunma Örgütü Olarak: Bağdat Paktı. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 183-195.
- Sayıgh, Y. A. (2015). *The Economies of the Arab World, Development Since 1945*. New York: Routledge.
- Serbest, M. B. (2016). Bağdat Paktı'nın Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye'nin Rolü. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 424.
- Sluglett, M. F., & Sluglett, P. (2001). *Iraq Since 1958 From Revolution to Dictatorship*. New York: I. B. Tauris Publishers.
- Solak, M. (2019). Türkiye'nin Güvenlik Politikası Çerçevesinde Bağdat Paktı. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 125-145.
- Trotsky, L. (2017). Ninety Years of the Communist Manifesto. K. Marx, & F. Engels içinde, *The Communist Manifesto & Its Relevance Today*. New York: Resistance Books.

Vieira, F. (2010). The concept of utopia. G. Claeys (Dü.) içinde, *The Cambridge Companion to Utopian Literature* (s. 3-27). Cambridge: Cambridge University Press.

Yeşilbursa, B. K. (2011). Bağdat Pakı (1955-1959). *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 85-100.

Yiğit, A. (2021). 1958 İhtilali Sonrası Irak'ın Kuzeyinde Yaşanan Gelişmeler ve Albay Şevvaf İsyarı'nın Türkiye'ye Yansımaları (1958-1959). *Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 483-514.

Çıkar Çatışması: Yoktur.

Finansal Destek: Yoktur.

Etik Onay: Yoktur.

Yazar Katkısı: Arzu AL (%50), Gülperi KÜÇÜKKARACA (%50)

Conflict of Interest: None.

Funding: None.

Ethical Approval: None.

Author Contributions: Arzu AL (50%), Gülperi KÜÇÜKKARACA (50%)
